



Національний університет
водного господарства
та природокористування

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та природокористування
Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Кафедра фінансів і економіки природокористування

06-03-211

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
із навчальної дисципліни

***«Організація та управління системою фінансово-економічної
безпеки банків та фінансових установ»***

для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня
за спеціальністю 073 «Менеджмент»

спеціалізація «Управління фінансово-економічною безпекою»
денної та заочної форм навчання

Рекомендовано науково-
методичною комісією зі
спеціальності 073 «Менеджмент»
Протокол № 11 від 27.06.2018 р.

Рівне - 2018



Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Організація та управління системою фінансово-економічної безпеки банків та фінансових установ» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня за спеціальністю 073 «Менеджмент» спеціалізація «Управління фінансово-економічною безпекою» денної та заочної форм навчання / Л. М. Акімова – Рівне : НУВГП, – 2018. – 39 с.

Укладач: Л. М. Акімова, канд. екон. наук., доцент кафедри фінансів і економіки природокористування.

Відповідальний за випуск– Л. В., Мельник, канд. екон. наук., професор, завідувач кафедри фінансів і економіки природокористування.

ЗМІСТ

1. Загальні вказівки	3
1.1. Загальні рекомендації до вивчення навчальної дисципліни	3
1.2. Мета і завдання викладання навчальної дисципліни	3
1.3. Рекомендована література	5
2. Теми та зміст дисципліни	6
Тема 1. Роль і місце фінансово-економічної безпеки банківських та фінансових установ у системі забезпечення фінансової безпеки держави	6
Тема 2. Основні інструменти забезпечення фінансово-економічної безпеки банківських та фінансових установ	12
Тема 3. Система забезпечення фінансової безпеки банків	17
Тема 4. Діагностика фінансової безпеки фінансових установ	21
Тема 5. Методичні основи використання фінансових методів і важелів у системі фінансової безпеки банківських та фінансових установ	23
Тема 6. Контроль і оцінка в системі фінансової безпеки банківських та фінансових установ	28
Тема 7. Необхідність врахування моральних ризиків та асиметрії інформації при забезпеченні фінансової безпеки банківських і фінансових установ	30
Тема 8. Моделі і методи оцінки рівня фінансової безпеки банківських і фінансових установ	34

© Л. М. Акімова, 2018

© НУВГП, 2018



1. Загальні вказівки

1.1. Загальні рекомендації до навчальної дисципліни

До складових національної фінансово-економічної безпеки належить безпека національного бізнесу, яка реалізується через фінансово-економічну захищеність вітчизняних суб'єктів господарювання і на товарному, і на фінансовому ринках держави. З огляду на це, безпеку вітчизняних фінансових установ доцільно розглядати визначальною складовою національної фінансово-економічної безпеки, оскільки національні економічні інтереси здебільшого забезпечуються через банківські установи. Водночас лібералізація фінансових послуг, відкритість фінансових ринків, зростання участі іноземного капіталу на ринку фінансових послуг підвищують відкритість банку до зовнішніх та внутрішніх загроз. Це потребує адекватних заходів контролю, спрямованих на здійснення банківської діяльності, регулювання обміну інформацією, що здатні забезпечити фахівці, котрі займатимуться питаннями банківської безпеки.

Навчальна дисципліна «Організація та управління фінансово-економічною безпекою банківських та фінансових установ» передбачає розгляд фінансових, економічних та методичних засад безпеки діяльності вітчизняних банків, основних положень організації захисту діяльності банківських послуг від протиправних посягань на їхню власність та імідж і наявність недобросовісної конкуренції. В основу вивчення дисципліни покладено формування у студентів системи знань з банківської безпеки, правил і методів роботи, ґрунтованих на засадах захисту інтересів банку.

1.2. Мета і завдання викладання навчальної дисципліни

Метою навчальної дисципліни є формування у майбутніх управлінців з фінансово-економічної безпеки системи спеціальних знань з питань організації систем безпеки банків та фінансових установах України. Формування практичних навичок використання нормативно-правової бази України при розробці та управлінні системою безпеки в фінансових та банківських установах.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Організація та управління системою фінансово-економічної безпеки банків та



«Фінансових установ» є теоретична та практична підготовка майбутніх фахівців - управлінців з таких питань:

- історико-правові засади безпечного функціонування банківської системи України та управління нею;
- забезпечення безпеки банківської системи;
- прикладні аспекти забезпечення безпеки банківських установ в Україні;
- характеристика системи банківської безпеки;
- правове забезпечення банківської системи безпеки в Україні.

Після вивчення даного курсу студенти повинні **знати:**

- зовнішні та внутрішні загрози, ризики, небезпеки при проектуванні систем безпеки банків та фінансових установ;
- концепції комплексної безпеки банків та фінансових установ, порядок та правила їх розробки;
- особливості розробки, моніторингу та управління системою фінансово-економічної безпеки банків та фінансових установ;
- складові механізми забезпечення фінансово-економічної безпеки банків та фінансових установ.

Після вивчення навчальної дисципліни студенти повинні **вміти:**

- оцінювати сучасні загрози банківської діяльності та організаційно-правові основи утворення комплексної системи безпеки в банківських установах України;
- організовувати комплексну систему забезпечення фінансово-економічної безпеки банків та фінансових установ;
- розробляти та управляти реалізацією стратегії фінансово-економічної безпеки банків та фінансових установ, як складової його загальної стратегії розвитку.

Навчальна дисципліна „Організація та управління системою фінансово-економічної безпеки банків та фінансових установ” базується на знаннях, отриманих з таких навчальних дисциплін, як „Організація та управління системою фінансово-економічної безпеки”, „Фінансово-економічна діяльність суб’єктів господарювання”, а отримані знання будуть використовуватись у подальшому при вивченні таких дисциплін: „Сучасні методи забезпечення надійності персоналу та особистої безпеки”, „Організація та управління інформаційно-аналітичним забезпеченням безпеки підприємства”,



„Фінансовий менеджмент у сфері фінансово-економічної безпеки” та написанні магістерської роботи.

3. Рекомендована література

Базова література

1. Головка В. І., Мінченко А. В., Шарманська В. М. Фінансово-економічна діяльність підприємства: контроль, аналіз та безпека : навч. посіб. Київ : ЦНЛ, 2006. 387 с.

2. Гончаров С. М., Кузнецова Т. В., Лесняк О. Ю. Основи економічної безпеки підприємства : навч. посіб. Київ : Кондор, 2013. 416 с.

3. Економіко-корпоративні основи підприємства : навч. посіб. / Павлов В. І., Пилипенко І. І., Павліха Н. В., Скороход І. С. ; за ред. І. І. Пилипенка Київ : ІВЦ Держжостату України, 2005. 130 с.

4. Козаченко А. В., Козаченко Г. В., Пономарева В. П., Ляшенко О. М. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : монографія. Київ : Либра, 2003. 554 с.

5. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення : підруч. ; за ред. Б. Кравченка. Київ : Кондор, 2002. 216 с.

6. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7.12.2000, №2121-III : Дата оновлення: 03.06.2018 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 20.06.2018).

7. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999, №679-XIV : Дата оновлення: 01.06.2018 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (дата звернення: 15.06.2018).

8. Сухоруков А. І., Ладюк О. Д. Фінансова безпека держави : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2007. 387 с.

9. Шнипко О. С. Економічна безпека ієрархічних багаторівневих систем : регіональний аспект : монографія. Київ : Генеза, 2006. 287 с.



Теми та зміст дисципліни

Тема 1. Роль і місце фінансово-економічної безпеки банківських та фінансових установ у системі забезпечення фінансової безпеки держави

План

1. Сутність фінансово-економічної безпеки фінансових і банківських установ та її місце у фінансовій безпеці держави.
2. Основні характеристики та завдання фінансово-економічної безпеки банківських та фінансових установ та фактори, що впливають на неї.
3. Заходи безпеки банківських установ.

1. Вплив світової кризи все більше позначається на банківській та фінансовій системі України. Зокрема, починають виникати проблеми з ліквідністю, зростає вартість ресурсів для банків і фінансових установ, згортаються перспективні проекти через нестачу фінансових ресурсів і неможливість їх отримання на зовнішніх ринках. Схематично місце безпеки банків та фінансових установ у фінансовій безпеці країни відображене на рис. 1.1.



Рис. 1.1. Структура фінансової безпеки держави



Безпека банків і фінансових установ є частиною фінансової безпеки країни. Стан банківського та фінансового сектора визначає рівень фінансово-кредитної безпеки, а тому певною мірою і рівень фінансової безпеки держави.

Поняття економічної безпеки банківської системи, як правило, визначається як стан, при якому фінансова стабільність і репутація банківських установ не можуть бути втрачені внаслідок цілеспрямованих дій певної групи осіб або організації як всередині, так і за межами держави, а також через негативні макроекономічні та політичні фактори.

Безпека банку та фінансових установ це стан захищеності їх життєво важливих інтересів від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань і окремих осіб, здатність протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, зберігати стабільність функціонування і розвитку відповідно до статутних цілей.

Визначають такі види банківської безпеки:

- особиста безпека – забезпечення ритмічної роботи, вільного переміщення та відпочинку кожного працівника банку;
- колективна безпека – забезпечення планової й ефективної роботи підрозділів банку;
- інформаційна безпека – формування інформаційних ресурсів банку та організація гарантованого їх захисту;
- економічна безпека – забезпечення умов для ефективного проведення банком операцій і виконання угод, раціонального використання кредитних і фінансових ресурсів банку, надійного зберігання і транспортування готівки та цінностей;
- фінансова безпека – сукупність умов, при яких потенційно небезпечні для фінансового стану банківської установи дії або обставини ліквідовані або зведені до такого рівня, при якому вони не можуть завдавати збитків при функціонуванні фінансової установи, збереженню і відтворенню його майна, інфраструктури, а також перешкоджати досягненню установою статутних цілей; стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує.

Основні завдання банківської безпеки:

- захист законних інтересів банку та його співробітників;
- профілактика й попередження правопорушень і злочинних



водного господарства та природоохоронного факультету

посягань на власність та персонал банку;

- своєчасне виявлення реальних і потенційних загроз банку, вжиття заходів, спрямованих на їхню нейтралізацію;
- виявлення внутрішніх та зовнішніх причин і умов, котрі можуть сприяти заподіянню банку, його працівникам, клієнтам і акціонерам матеріальних, моральних та інших збитків, перешкоджати їхній нормальній діяльності;
- збереження й ефективне використання фінансових, матеріальних та інформаційних ресурсів банку, ін..

Отже, фінансова безпека банку – це важлива складова фінансової, а тому і національної безпеки, це такий стан банківської установи, який характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, її здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку.

Сутність фінансово-економічної безпеки банківських та фінансових установ полягає в забезпеченні організаційно-управлінських, режимних, технічних і профілактичних заходів, які гарантують якісний захист прав та інтересів банків (фінансових установ), зростання статутного капіталу, підвищення ліквідності активів, забезпечення поворотності кредитів, збереження фінансових і матеріальних цінностей.

2. Забезпечення фінансово-економічної безпеки банківських та фінансових установ передбачає виконання таких завдань:

- ідентифікацію ризиків і пов'язаних з ними потенційних небезпек;
- визначення індикаторів фінансової безпеки банку;
- впровадження системи діагностики та моніторингу стану фінансової безпеки;
- розробку заходів, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки банку як в короткостроковому, так і в довгостроковому періодах;
- контроль за виконанням запланованих заходів;
- аналіз виконання заходів, їх оцінка, корегування;
- ідентифікацію загроз банку і корегування індикаторів залежно від зміни стану зовнішнього середовища, цілей і завдань банку.



Загрози безпеці банків можна поділити на дві великі групи - внутрішні й зовнішні табл. 1.1 та 1.2.

Таблиця 1.1

Основні види внутрішніх загроз

Внутрішні загрози	Можливі прояви
Якість кредитного портфеля	рівень проблемних кредитів; неповернення кредитів; незбалансована кредитна політика; збільшення простроченої заборгованості;
Рівень і компетенція менеджменту	прийняття неправильних управлінських рішень; неефективна діяльність внаслідок неоптимального використання потенціалу банку; помилки в стратегічному плануванні й прогнозуванні; побудова нерациональної структури банку;
Структура активів і пасивів	дефіцит власних коштів; низький рівень ліквідності й нестача ліквідних активів; завищений рівень ризикових активів; збільшення активів низької якості; нестача капіталу; незбалансованість активів і пасивів за строками;
Залежність від інсайдерів	пільгове кредитування засновників; прийняття управлінських рішень під тиском власників; відстоювання інтересів власників, а не інтересів банку;
Злочинні дії персоналу	шахрайство; розголошення конфіденційної інформації; неефективна робота персоналу; перехід ключових працівників до конкурентів; недостатній рівень кваліфікації персоналу;
Неефективна діяльність банку	низький рівень прибутків; недосконала оцінка кредитних ризиків; низький рівень прибутковості активів; слабке маркетингове дослідження ринку і як наслідок недостатній рівень диверсифікованості банківських операцій.



Основні види зовнішніх загроз

Зовнішні загрози	Можливі прояви
1	2
Нормативне регулювання банківської діяльності	недосконалість законодавства, наприклад, відсутність закону про банківську таємницю створює загрозу розголошення інформації про діяльність банку та його клієнтів; мінливість законодавства; відкликання ліцензії на здійснення банківської діяльності або зміна умов ліцензування;
Грошово-кредитна політика центрального банку	ставка обов'язкового резервування; обсяги рефінансування й розмір облікової ставки; обсяг пропозиції грошей в обігу; зміна облікової ставки; обсяг операцій з ОВДП;
Нестабільність зовнішнього середовища	глобальні або локальні фінансові кризи; неможливість одержати доступ до зовнішніх фінансових ресурсів; валютний, процентний і ринковий ризики; блокування активів банку в іншій державі; державний дефолт;
Недовіра до банківської системи	недовіра з боку інвесторів; недовіра з боку підприємств (кредиторів); недовіра з боку населення (вкладників); швидке вилучення великого обсягу коштів із банку; використання засобів масової інформації для провокування банківської кризи; погіршення репутації банку; банкрутство великого банку;
Конкурентне середовище	неконкурентоспроможність банку; несумлінна діяльність конкурентів; різке збільшення ринкових ставок за депозитами; різке зниження ринкових ставок за кредитами; завдання економічних збитків підприємствам - ключовим контрагентам банку;
Злочинна діяльність	шахрайські дії третіх осіб; грабіж і крадіжка цінностей банку; злом комп'ютерних мереж банку; рейдерські атаки на банк; махінації з акціями банку;
Негативні макроекономічні умови	високий рівень інфляції та інфляційних очікувань; дефіцит інвестиційних коштів і низький рівень інвестиційної активності в країні; економічна криза в країні; падіння попиту на кредити й банківські послуги;



1	2
Діяльність держави	нестабільність податкової, кредитної й страхової політики; політична нестабільність; військові конфлікти.

3. Заходи безпеки гарантуються через діяльність сил безпеки і використання різноманітних засобів. Залежно від засобів організації безпеки її силами є підрозділи безпеки банків, спеціалізовані фірми, організації, котрі надають банкам послуги безпеки, персонал банків. До засобів безпеки належать:

- технічні засоби охорони;
- програмні й технічні засоби захисту інформації;
- спеціальні засоби і техніка;
- засоби зв'язку, обробки та передання інформації;
- інше обладнання і техніка, що використовують для забезпечення ефективної реалізації заходів безпеки.

Заходи безпеки можуть бути організовані внаслідок укладання договорів зі сторонніми охоронними фірмами державної та приватної власності або через формування власного підрозділу безпеки.

Функції підрозділу безпеки банківських та фінансових установ:

- адміністративно-розпорядницька – реалізується через розроблення, встановлення та підтримання в установах різних режимів безпеки, визначення повноважень, прав, обов'язків і відповідальності службовців установи з питань гарантування безпеки;

- обліково-контрольна – забезпечується організацією своєчасного виявлення реальних і потенційних загроз діяльності банку, контролю за джерелами таких загроз та несправедливими для банку ситуаціями і чинниками;

- соціально-кадрова – виконується через участь підрозділу безпеки у підборі й перевірці кадрів, виявленні негативних тенденцій у колективах підрозділів установ, можливих причин та умов виникнення соціальної напруги, попередження і локалізації можливих конфліктів;



організаційно-управлінська – здійснюється за допомогою організаційного, матеріально-технічного і технологічного гарантування режимів безпеки установи;

- методична – реалізується через виявлення, накопичення та запровадження у банку позитивного досвіду з проблем банківської безпеки, організація навчання працівників банку з питань безпеки, розроблення методик роботи персоналу банку і підрозділу безпеки щодо забезпечення безпеки проведення банківських операцій;

- інформаційно-аналітична – забезпечується внаслідок цілеспрямованого збирання, накопичення, обробки та розподілу відповідної інформації, створення для цього необхідних технічних і програмних засобів.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Суть та особливості безпеки банків за сучасних економічних і соціальних умов.

2. Охарактеризуйте основні види внутрішніх та зовнішніх загроз.

3. Основні заходи безпеки, взаємодія підрозділів банку під час виконання заходів безпеки.

Література: [5, 7, 8].

Тема 2. Основні інструменти забезпечення фінансово-економічної безпеки банківських та фінансових установ

План

1. Внутрішні методи забезпечення фінансової безпеки установ.

2. Зовнішні методи забезпечення фінансової безпеки установ.

1. Усі методи та інструменти, які використовуються для забезпечення фінансової безпеки банку, можна поділити на дві великі групи: внутрішні й зовнішні. Основним внутрішнім методом забезпечення фінансово-економічної безпеки банку та фінансових установ є фінансовий менеджмент. Фінансовий менеджмент банку має цілий ряд особливостей, обумовлених безпосередньо природою банківської діяльності. На відміну від підприємств, які здійснюють виробництво товарів та послуг, торгівлю, банки та фінансові установи є фінансово-кредитними установами, а основним видом їх діяльності є діяльність на фінансових ринках.



Фінансовий менеджмент як система економічного управління – це сукупність організаційно-структурної підсистеми, функціональної підсистеми та підсистеми забезпечення.

Об'єктом управління є безпосередньо банк (фінансова установа) з усіма аспектами їх фінансової діяльності, зокрема капітал, залучені й позикові ресурси, активи, фінансові інструментарії, ліквідність і платоспроможність, банківські продукти й операції, фінансові результати й податки.

Суб'єктами управління можна вважати відповідальну особу або групу осіб, які мають право ухвалювати рішення і відповідають за ефективність процесу управління банківською установою.

Інструментами управління банком є функції фінансового менеджменту. Виділяють такі взаємозалежні функції: фінансове планування; фінансовий аналіз; фінансове регулювання, фінансовий контроль рис. 2.1.

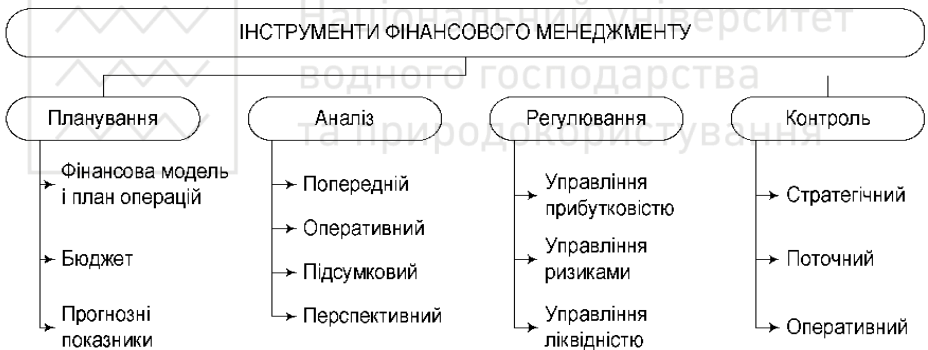


Рис. 2.1. Інструменти фінансового менеджменту в банку

Фінансове планування – це управління процесами створення, розподілу й використання фінансових ресурсів установи, яке реалізується за допомогою розробки фінансових планів. Воно базується на стратегічному (визначенні місії, мети, концепції розвитку) та на тактичному плані (бізнес-плані, що визначає конкретні заходи, необхідні для досягнення стратегічних цілей).

Фінансовий аналіз – це процес дослідження фінансового стану та основних результатів фінансової діяльності установи з метою



виявлення резервів підвищення його ринкової вартості й забезпечення ефективного розвитку.

Основними завданнями фінансового аналізу є:

- визначення показників і нормативів діяльності банку, встановлених зовнішніми регулювальними органами;
- визначення й аналіз показників, які характеризують процес управління активами і зобов'язаннями банку в цілому та управління окремими видами його активних операцій з урахуванням забезпечення ліквідності вкладених коштів;
- визначення й аналіз показників, які характеризують процес управління комісійними і торговельними операціями банку;
- визначення внутрішніх показників і нормативів, що регулюють ступінь ризику банківських операцій, зокрема ризику ліквідності;
- визначення й аналіз показників прибутковості діяльності банку та ефективності процесу управління капіталом банку;
- визначення й аналіз показників ефективності окремих підрозділів банку та окремих видів операцій, аналіз факторів, які впливають на показники ефективності.

Регулювання (управління) – це об'єктивний процес, основою якого є визначення меж відхилень, яке здійснюється за допомогою різноманітних методів і відповідних інструментів для досягнення певної мети, що передбачає вплив на об'єкт управління для усунення відхилень від заданих параметрів.

Специфіка банківської діяльності вимагає визначення в складі фінансового управління таких функцій: оперативне управління прибутковістю банку; оперативне управління фінансовими ризиками банку; оперативне управління коштами з метою підтримки необхідного рівня ліквідності.

Фінансовий контроль – це система контролю, яка забезпечує концентрацію контролюючих дій на найбільш пріоритетних напрямках діяльності банку, своєчасне виявлення відхилень фактичних її результатів від передбачених бюджетами і прийняття оперативних управлінських рішень, які забезпечують нормалізацію стану банківської установи.

Фінансовий контроль зводиться до перевірки відповідності результатів діяльності банку заданим параметрам і включає контроль за дотриманням нормативів ліквідності банку, лімітів і показників, установлених з урахуванням різноманітних фінансових



ризиків, а також контроль за виконанням планових завдань, які відображають необхідні обсяги та ефективність операцій банку.

2. Основними зовнішніми методами забезпечення фінансової безпеки банку є: банківське регулювання; банківський нагляд; банківський контроль.

Банківське регулювання – це сукупність різноманітних методів і засобів (інструментів), за допомогою яких держава впливає на діяльність банків для реалізації цілей грошово-кредитної політики і здійснює нагляд (контроль) за дотриманням банками встановлених вимог.

Відповідно до Закону України “Про Національний банк України” банківське регулювання – одна з функцій Національного банку, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Отже, банківське регулювання є системою заходів, за допомогою яких держава через центральний банк або інший уповноважений орган забезпечує стабільне й безпечне функціонування банків, попереджає дестабілізаційні процеси в банківському секторі, створюючи необхідні умови для формування достатнього рівня фінансово-економічної безпеки банківських установ і банківської системи в цілому.

До основних завдань банківського регулювання належать:

- підтримка стабільності й довіри до банківської системи шляхом забезпечення платоспроможності банківських структур, попередження системного ризику, тобто ризику того, що банкрутство одного або декількох банків спричинить кризу всієї банківської системи;

- захист вкладників та інших клієнтів банківської системи від надмірного ризику збитку та інших видів шкоди, яка виникає внаслідок банкрутства, шахрайства, зловживань, маніпуляцій та інших посадових правопорушень з боку постачальників фінансових послуг (індивідуальний ризик);

- забезпечення ефективного, надійного й результативного функціонування фінансових ринків, включаючи правильну роботу конкурентних ринкових сил (стимулювання ефективності системи).



Методи банківського регулювання, матеріалізуються через систему заходів, які умовно розподіляються на превентивні і застосовуються для попередження можливих негативних наслідків від тієї або іншої економічної ситуації, і протекційні, які застосовуються для захисту від уже існуючих ризиків.

Відповідно до Закону України “Про Національний банк України” **банківський нагляд** – це система контролю й активних дій Національного банку, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими фінансово-кредитними установами в процесі їх діяльності законодавства України й установлених нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи й захисту інтересів вкладників.

Головними завданнями, які стоять перед системою банківського нагляду, є:

- гарантія стабільності банківського сектора для підвищення економічного зростання країни;

- захист вкладників, які розміщують свої кошти в банках. Це завдання пов'язане з підтримкою довіри громадськості до банківської системи, втрата якої зумовлює послаблення останньої й такі макро- економічні наслідки, як скорочення грошової пропозиції, розпад системи платежів, економічна нестабільність у державі;

- підвищення конкуренції в банківському секторі. Банківські закони й положення повинні бути спрямовані на заохочення конкуренції й попередження монополії й дій, які перешкоджають конкуренції;

- підвищення ефективності банківської справи й справедливий розподіл кредитів в економіці. Банківська система повинна відповідати вимогам суспільства до якості фінансових послуг, які надаються за прийнятною ціною. Кошти повинні надходити в економічні сектори, які можуть використовувати їх найбільш продуктивно й ефективно.

Останньою групою зовнішніх інструментів забезпечення фінансово-економічної безпеки банківських та фінансових установ згідно з базовою класифікацією є **банківський контроль**. Більшість економічних словників зовнішній банківський контроль визначають як контроль з боку центрального банку за діяльністю комерційних банків.



Специфіка контролю над банками і банківською діяльністю з боку держави обумовлена низкою особливостей, які властиві банківському сектору, а також його роллю в безпеці країни:

- банківська система опосередковує проходження платежів практично всіх економічних суб'єктів;
- для банківської системи характерний високий рівень системного ризику, який поширюється не тільки безпосередньо на банківську систему, але й на всю економіку країни;
- банківський сектор через певні причини є одним із найбільш криміналізованих економічних сегментів;
- грошові потоки, що проходять через банківські канали, підлягають контролю з боку органів фінансового контролю й правоохоронних органів.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Охарактеризуйте внутрішні методи забезпечення фінансової безпеки установ.
2. Охарактеризуйте зовнішні методи забезпечення фінансової безпеки установ.
3. Назвіть основні завдання, які стоять перед системою банківського нагляду та банківського регулювання.

Література: [6, 7].

Тема 3. Система забезпечення фінансової безпеки банків

План

1. Сутність та основні складові системи фінансової безпеки банків.
2. Принципи забезпечення фінансової безпеки банків.
3. Механізм дії та основні етапи забезпечення фінансової безпеки банків.

1. Система фінансової безпеки банку – це сукупність фінансових важелів і методів діагностики, а також нейтралізації кризових явищ для забезпечення стабільної і ефективної діяльності банківської установи.

Вона повинна вирішувати такі завдання:

- здійснення моніторингу фінансового стану банку для раннього виявлення ознак його кризового стану;
- визначення масштабів кризового стану;



- дослідження основних факторів, що обумовлюють кризовий стан банку;

- розробка і реалізація заходів щодо запобігання криз;
- контроль за виконанням заходів щодо забезпечення фінансової безпеки банку й оцінка отриманих результатів;
- забезпечення стабільної та ефективної діяльності банку як в короткостроковому, так і довгостроковому періодах.

Компоненти системи фінансової безпеки банку:

1. Мета – забезпечення стабільної та ефективної діяльності банку.

2. Функції:

- визначення потенційних проблем;
- усунення проблем;
- контроль результативності;
- забезпечення ефективного фінансового управління.

Ключові підсистеми системи забезпечення фінансової безпеки банку відображені в загальній структурі системи фінансової безпеки банку, яка зображена на рис. 3.1.



Рис. 3.1. Система фінансової безпеки банку

2. Принципи:

- *мінливості*. Будь-який банк у результаті допущених помилок у фінансовій і управлінській сферах може стати жертвою кризи. Цей



принцип необхідності здійснення діагностичних, а також превентивних заходів щодо забезпечення стабільної й ефективної діяльності банку;

- *об'єктивності*. Аналітик, який оцінює вірогідність зниження рівня фінансової безпеки, а також виникнення кризової ситуації, повинен робити це на основі певної методики аналізу, а не своїх суб'єктивних міркувань;

- *обачності*. Принцип передбачає, що формування думок відбувається в умовах невизначеності, тому слід уникати збільшення або зменшення вірогідності настання кризи або порушення фінансової рівноваги;

- *безперервності й оперативності*. Процес забезпечення фінансової безпеки банку повинен здійснюватися на постійній основі, що дозволяє своєчасно відреагувати на появу негативних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища;

- *конфіденційності*. Результати діагностики вірогідності настання криз і зниження фінансової стійкості повинні бути комерційною таємницею банку, оскільки розголошення даних може викликати негативну реакцію клієнтів, партнерів, контрагентів та інвесторів;

- *комплексності та системності*. Оскільки фактори, які спричиняють зниження рівня фінансової безпеки банку, обумовлені різними причинами, необхідно оцінювати фінансову ситуацію як взаємодію комплексу змінних усередині організації, відстежуючи при цьому вплив зовнішнього середовища і зміни його стану;

- *явності в інтерпретації результатів*. Результати аналізу та рекомендації щодо забезпечення фінансової безпеки банку повинні бути чіткими та зрозумілими, щоб уникнути неправильного їх розуміння, і, як наслідок, помилкових дій з боку керівництва;

- *альтернативності варіантів розвитку*. В умовах нестабільності зовнішнього середовища розвиток подій практично завжди має альтернативний імовірнісний характер. Необхідно розробити декілька варіантів антикризових заходів і мати в запасі відповідні ринкові стратегії, як мінімум оптимістичну, найбільш вірогідну та песимістичну;

- *дотримання компромісу між ступенем ризику і очікуваними результатами, або принцип виправданого ризику*. Багатоваріантність розвитку подій пов'язана з ризиком, який



зумовлений тим, що неможливо передбачити як всі варіанти розвитку подій, так і вірогідність їх виникнення (фактор невизначеності). З ряду можливих альтернативних варіантів результат з великим очікуваним доходом є найбільш ризикованим.

3. Схема дії системи фінансової безпеки банку наведена на рис. 3.2. Її основою є діагностика фінансового стану банку та його ризиків, застосування необхідних превентивних і антикризових заходів, а також здійснення контролю на всіх етапах роботи системи й оцінка її ефективності.



Рис. 3.2. Схема дії системи фінансової безпеки банку

Систему фінансової безпеки необхідно інтегрувати в систему управління банком, що дозволить здійснювати постійний контроль за ризиковим середовищем банку і ухвалювати своєчасні та обгрунтовані рішення.



ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Визначте основні складові системи фінансової безпеки банків.
2. Сутність принципів забезпечення фінансової безпеки банків.
3. Охарактеризуйте систему фінансової безпеки банку.

Література: [6, 7, 8].

Тема 4. Діагностика фінансової безпеки фінансових установ

План

1. Мета, завдання, структура та особливості проведення діагностики фінансової безпеки в комплексі забезпечення фінансової безпеки банків.

2. Методи проведення діагностики фінансової безпеки банків.

1. Діагностика – це певний набір методичних розробок, які дозволяють на ранніх стадіях виявити кризові ситуації, оцінити ступінь їх загрози для фінансової безпеки банку та фактори, що їх спричинили.

Основна мета даної підсистеми – своєчасно надавати інформацію про можливі проблеми в роботі банку, а також оцінювати рівень його фінансової безпеки.

Завдання, які стоять перед підсистемою діагностики фінансової безпеки:

- аналіз внутрішнього і зовнішнього середовищ банку;
- визначення кризового середовища банку та критичних ризиків;
- оцінка ризиків і можливого настання кризи;
- виявлення проблемних місць у роботі банку на основі даних проведеного аналізу;
- оцінка ефективності діяльності банку;
- формування загальних висновків про рівень фінансової безпеки банку.

Діагностика фінансової безпеки банку об'єднує методи кількісного і якісного аналізу, що надає можливість аналітику отримати повну картину фінансового становища банку й оцінити реальний ступінь загрози його фінансовій безпеці. Використання діагностичного інструментарію дозволяє банку не тільки попереджати виникнення кризових ситуацій на початковій стадії, але і визначати їх причини, що створює необхідні передумови для



правильного вибору важелів і методів з нейтралізації потенційних криз.

Діагностика банку проводиться за двома основними об'єктами аналізу:

- результатами діяльності банку за певний період і станом на даний момент часу;
- основними бізнес-процесами банку.

2. Виділяють дві групи методів проведення діагностики – якісні й кількісні.

Якісні методи базуються на використанні експертних оцінок при визначенні певних параметрів. Кількісні методи передбачають розрахунок конкретних показників із подальшою оцінкою і тлумаченням отриманих значень.

Для здійснення експрес-діагностики доцільно використовувати тільки якісні методи, оскільки вони дозволяють швидко й об'єктивно оцінити поточний стан банку. При проведенні комплексної діагностики необхідно використовувати кількісні та якісні методи.

Якісну оцінку рівня фінансової безпеки банку можна здійснювати шляхом заповнення анкети. Анкету повинен заповнювати експерт з діяльності конкретного банку. Це може бути представник вищого керівництва або начальник аналітичного відділу банку.

Анкета заповнюється таким чином: по черзі розглядається кожний з наведених критеріїв і виставляється оцінка 0 або 1 залежно від варіанта відповіді на поставлене питання згідно з розподілом балів.

Залежно від кількості набраних балів пропонується такий перелік станів фінансової безпеки банку:

- 1) 25-30 – високий рівень фінансової безпеки банку;
- 2) 20-25 – достатній рівень фінансової безпеки банку;
- 3) 15-20 – низький рівень фінансової безпеки банку;
- 4) менше 15 – критичний рівень фінансової безпеки.

Якщо загальна оцінка нижча від критичного рівня, необхідно провести комплексний аналіз, який дозволить виявити проблемні місця в діяльності банку.



Повноцінний аналіз штатного режиму проводиться у рамках комплексної діагностики. У разі негативних результатів експрес-діагностики необхідно здійснювати наступний рівень діагностики (комплексний) поза чергою. Комплексна діагностика проводиться щокварталу і складається з таких типів аналізу:

- якісний аналіз діяльності банку;
- комплексний аналіз із застосуванням коефіцієнтів.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Охарактеризуйте основні завдання підсистеми діагностики фінансової безпеки.
2. Які особливості проведення діагностики фінансової безпеки в банку.
3. Методи проведення діагностики фінансової безпеки банку.

Література: [6, 9].

Тема 5. Методичні основи використання фінансових методів і важелів у системі фінансової безпеки банківських та фінансових установ

План

1. Використання фінансових методів і важелів у системі фінансової безпеки банківських та фінансових установ.
2. Типові загрози фінансової безпеки банківських та фінансових установ.

1. Управління фінансами банку як система економічного управління містить:

- керовану систему (об'єкт управління – капітал, позикові і залучені кошти, активи, фінансовий інструментарій, ліквідність, банківські операції, фінансові результати);
- управляючу систему (суб'єкт управління – керівництво банку);
- функціональну підсистему (інструменти управління – планування, регулювання, аналіз, контроль);
- підсистему забезпечення (блок забезпечення процесу управління фінансами: нормативне, інформаційне, технологічне і кадрове забезпечення).

Фінансові методи – це елементи фінансового менеджменту банку, які впливають на господарський процес.



Система фінансової безпеки містить підсистему фінансових методів і важелів. Вона формує ядро системи фінансової безпеки банку. Фінансовими методами вважаються різні способи впливу фінансових відносин на господарський процес. До них належать: фінансове планування, фінансове прогнозування (регулювання), фінансовий аналіз, фінансовий контроль. Дія методів проявляється формуванням та використанням грошових фондів.

До основних важелів, за допомогою яких банк може здійснювати управління фінансовою безпекою, можна віднести: капітал, залучені і позикові ресурси, валютну позицію, активи, ліквідність і платоспроможність, банківські продукти і операції, фінансові результати, заробітну плату, податки та ін.

Завданнями підсистеми фінансових важелів і методів у системі фінансової безпеки є:

- вибір оптимальних антикризових стратегій та інструментарію;
- нейтралізація кризових явищ;
- усунення причин і наслідків кризи;
- забезпечення ефективної діяльності банку.

Комбінація фінансових методів і важелів складає підсистему фінансових методів і важелів забезпечення фінансової безпеки (рис. 5.1.).

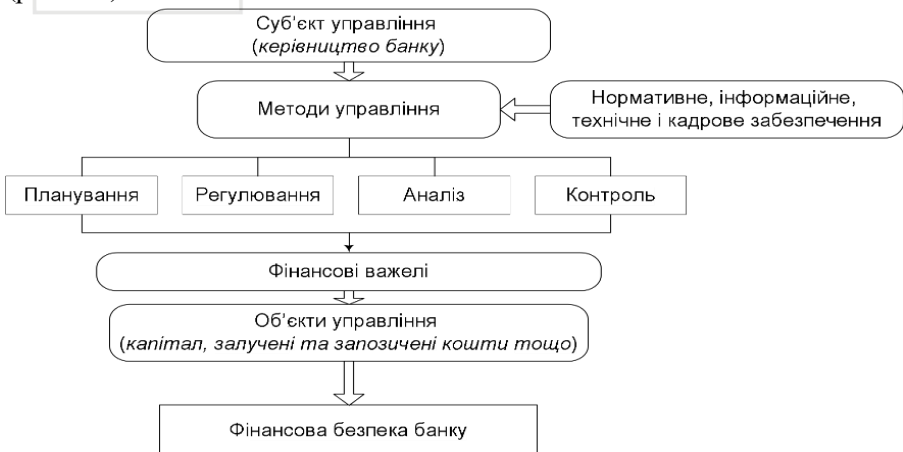


Рис. 5.1. Підсистема фінансових методів і важелів управління фінансовою безпекою



2. Перелік типових загроз у банківській системі України, а також методів їх усунення наведений в табл. 5.1.

Таблиця 5.1

Типові загрози для фінансової безпеки банківських та фінансових установ

Проблема	Засіб усунення (теорія)	Практика вітчизняних банків
1. КРЕДИТУВАННЯ		
1.1. Зростання проблемної заборгованості в цілому. 1.2. Зростання проблемної заборгованості за окремими групами позичальників.	<ul style="list-style-type: none">- перегляд кредитної політики;- формування резервів під кредитні операції;- диверсифікація кредитного портфеля;- врахування в методиках оцінки кредитоспроможності галузевих особливостей позичальників;- участь у роботі кредитних бюро;- політика обмеженого зростання;- контроль за позичальниками та їх фінансовим станом.	<ul style="list-style-type: none">- резерви формуються в повних обсягах;- орієнтація переважно на швидке нарощування кредитних портфелів;- надмірно ліберальні процедури кредитування фізичних осіб;- розвиток кредитних бюро знаходиться на початковій стадії;- слабкий, часто формальний контроль використання кредитних коштів і стану заставного майна.
2. ОПЕРАЦІЇ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ		
2.1. Падіння ринкового курсу цінних паперів, що знаходяться у власності банку	<ul style="list-style-type: none">- встановлення лімітів на операції з цінними паперами;- диверсифікація торговельного та інвестиційного портфелів;- консервативна політика у сфері операцій з цінними паперами;- створення резервів/	<ul style="list-style-type: none">- обмежена активність банків на ринку цінних паперів, що пов'язана із загальною розвиненістю фондового ринку України;- нормативи, які встановлені НБУ, дотримуються.
3. ЗЛОЧИННІ ДІЇ		
3.1. Протиправні дії з боку третіх осіб (напади на касу, відділення, злам інформаційних систем)	<ul style="list-style-type: none">- фізична охорона приміщень і вантажів, що інкасуються;- використання спеціальних приміщень;- побудова захищених комп'ютерних мереж.	<ul style="list-style-type: none">- рекомендації отримуються в повному обсязі.



Продовження табл. 5.1

1	2	3
3.2. Злочинні дії співробітників	<ul style="list-style-type: none">- фінансовий контроль;- справедлива оплата праці;- ефективна робота служби внутрішньої безпеки	<ul style="list-style-type: none">- середня заробітна плата в банківському секторі є однією з найвищих в галузях економіки;- у кожному банку є служби безпеки і внутрішнього аудиту.
4. ЛІКВІДНІСТЬ		
4.1. Нездатність банку виконувати свої поточні зобов'язання	<ul style="list-style-type: none">- прогнозування;- достатній обсяг високоліквідних активів;- збалансованість активів і пасивів;- формування вторинних резервів за рахунок низькодохідних, але високонадійних інструментів;- використання керованих пасивів.	<ul style="list-style-type: none">- банки дотримуються нормативів ліквідності;- здійснюється прогнозування обсягів вимог клієнтів;- ринок керованих пасивів в основному представлений міжбанківськими позиками.
5. ЕФЕКТИВНІСТЬ		
5.1. Низька рентабельність банків	<ul style="list-style-type: none">- перегляд кредитної політики;- розширення масштабів діяльності (відкриття філій і відділень);- пошук і заняття власної ринкової ніші;- залучення нових клієнтів;- підвищення якості менеджменту.	<ul style="list-style-type: none">- у малих банках відсутня диверсифікація операцій. Вони зорієнтовані на обслуговування одного або кількох великих клієнтів;- низька якість управління;- значна залежність великих акціонерів.
6. МЕНЕДЖМЕНТ		
6.1. Низька якість менеджменту. 6.2. Низький рівень банківського сервісу	<ul style="list-style-type: none">- регламентація органом нагляду вимог до керівництва банків;- прийом на роботу висококваліфікованих співробітників;- реінжиніринг бізнес-процесів;- перегляд організаційної структури;- розробка та чітке виконання внутрішніх положень, що регламентують роботу підрозділів.	<ul style="list-style-type: none">- дефіцит висококваліфікованих кадрів;- банки працюють в умовах низької конкуренції;- орієнтація на досягнення кількісних показників зростання;- низька корпоративна культура.
7. ВАЛЮТНІ РИЗИКИ		



Продовження табл. 5.1

1	2	3
<p>7.1. Можливість непрогнозованої зміни валютного курсу, що обумовлена політичною нестабільністю.</p> <p>7.2. Значні запозичення на міжнародних фінансових ринках.</p> <p>7.3. Світові фінансові кризи</p>	<ul style="list-style-type: none">- управління валютною позицією, включаючи: встановлення лімітів на обсяг балансових і позабалансових операцій;- обмеження спекулятивних операцій з валютними коштами;- вирівнювання структури активів і пасивів в іноземній валюті;- зміна термінів валютних платежів;- хеджування та ін.	<ul style="list-style-type: none">- відсутні інструменти для хеджування ризиків;- валютні ризики обмежуються нормативами НБУ, які вітчизняними банками виконуються повною мірою.
8. МІЖБАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ		
<p>8.1. Ризик зміни вартості кредиту.</p> <p>8.2. Наявність залежності між умовами кредитування і репутацією банку.</p>	<ul style="list-style-type: none">- підтримка необхідного іміджу банку на ринку (точне і повне виконання всіх міжбанківських угод);- аналіз і врахування кон'юнктури ринку з метою вибору оптимального моменту для залучення міжбанківських кредитів;- використання математичних моделей для порівняння динаміки витрат на обслуговування кредитів і доходів від розміщення отриманих коштів.	<ul style="list-style-type: none">- ринок міжбанківських кредитів найчастіше використовується для покриття потреби в ліквідних коштах;- кошти надаються переважно на короткостроковій основі;- теоретичні рекомендації дотримуються.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Назвіть основні завдання підсистеми фінансових важелів і методів у системі фінансової безпеки банківських установ.
2. Розкрийте сутність підсистеми фінансових методів і важелів управління фінансовою безпекою банківських установ.
3. Охарактеризуйте типові загрози фінансової безпеки банківських установ.
4. Розкрийте сутність методів усунення загроз фінансової безпеки банківським та фінансовим установам.

Література: [1, 6, 9].



Тема 6. Контроль і оцінка в системі фінансової безпеки банківських та фінансових установ

План

1. Сутність, мета, завдання та види контролю в системі фінансової безпеки банківських та фінансових установ.

2. Структура та механізм дії комплексу контролю для забезпечення фінансової безпеки банківських та фінансових установ.

1. Основною метою системи контролю будь-якого процесу є своєчасне виявлення відхилень від нормального (запланованого) проведення і здійснення адекватних управлінських заходів щодо покращення становища для забезпечення виконання розроблених планів, досягнення встановлених цілей діяльності.

У рамках системи фінансової безпеки банку здійснюються два типи контролю:

1) Поточний, який здійснюється безпосередньо під час функціонування банку і виконання антикризових заходів. Його головною метою є оцінка відповідності фактичних результатів поставленим завданням. Оцінюється і ступінь ефективності, адекватності дій щодо забезпечення фінансової безпеки.

2) Підсумковий, який здійснюється за фактом закінчення звітного періоду або реалізації комплексу антикризових заходів. Його мета – перевірка відповідності досягнутих результатів поставленим цілям, а також оцінка ефективності здійснюваних заходів і прийняття рішення про необхідність додаткових заходів щодо забезпечення фінансової безпеки.

Функції контролю за результативністю заходів щодо забезпечення фінансової безпеки, оцінки їх ефективності і достатності, а також координації інформаційних потоків у рамках запропонованої системи здійснюються підсистемою контролю та оцінки.

Підсистема контролю та оцінки повинна вирішувати такі завдання:

- контроль за виконанням своїх функцій іншими підсистемами системи фінансової безпеки банку;

- визначення причин і масштабів кризи, а також результатів, яких необхідно досягти в рамках реалізації антикризових заходів на підставі даних інших підсистем;



- порівняння досягнутих результатів з очікуваними показниками;
- визначення ступеня відхилення фактичних результатів від запланованих;
- контроль за розробкою оперативних рішень з нормалізації діяльності банку;
- оцінка ефективності заходів щодо нейтралізації кризи, висновки про їх достатність, а також необхідність додаткових заходів;
- спостереження за ходом реалізації завдань фінансового управління;
- забезпечення обміну інформаційними потоками між підсистемами та обробка інформаційних потоків усередині системи.

2. Виділяють три складові діяльності підсистеми контролю та оцінки результативності (рис. 6.1):

1. Методологічна складова.
2. Контроль.
3. Аналітична частина.



Рис. 6.1. Комплекс контролю для забезпечення фінансової безпеки банківських та фінансових установ

Головною функцією цієї підсистеми є оцінка результатів дії системи фінансової безпеки й окремих її складових. Підсумком дії функції оцінки



є висновки про проведену роботу. Дана функція реалізується шляхом проведення контролю за виконанням планів, аналізу відхилень і внесенням необхідних коректив. Завдання контролю за виконанням планів – звернути увагу на важливі відхилення, які вимагають детального аналізу. Це можна здійснити шляхом управління відхиленнями.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Дайте характеристику поточному контролю в системі фінансової безпеки фінансових установ.
2. Дайте характеристику підсумковому контролю в системі фінансової безпеки фінансових установ.
3. Охарактеризуйте комплексну систему контролю для забезпечення фінансової безпеки банківських та фінансових установ.

Література: [2, 6, 7].

Тема 7. Необхідність врахування моральних ризиків та асиметрії інформації при забезпеченні фінансової безпеки банківських і фінансових установ

План

1. Сутність і причини виникнення моральних ризиків та асиметрії інформації в банківській діяльності.
2. Види моральних ризиків у банківській діяльності.
3. Основні методи нейтралізації моральних ризиків у банку.

1. Поняття морального ризику виникло у сфері страхування. Він означав небезпеку, яка пов'язана з природою людини і залежить від характеру, поведінки, репутації страхувальника або особи, що пропонує дещо для страхування.

Моральний ризик пов'язаний з людським фактором і особливостями поведінки людей. Наступне визначення дає уявлення про чинники, які можуть зумовити таку негативну поведінку людей. **Моральний ризик** – це ризик, пов'язаний з тим, що наявність контракту змінить поведінку однієї або обох сторін, які укладають контракт. Наприклад, застрахована компанія приділятиме менше уваги пожежній безпеці.

Останнім часом моральний ризик почали розглядати і в інших сферах людської діяльності. **Для підприємства моральний ризик** – це недобросовісність постачальника, пов'язана з відсутністю



належного контролю; несумлінне ставлення до службових обов'язків, ухилення від податків та інші явища, що завдають шкоди іміджу ділової людини.

Ситуації, в яких виникає моральний ризик, характеризуються поєднанням таких умов: інтереси виконавця і замовника не збігаються, виконавець переслідує власні інтереси на шкоду інтересам замовника; виконавці застраховані від негативних наслідків своїх дій; замовник не в змозі здійснювати повний контроль і примус.

Однією з основних передумов появи моральних ризиків є асиметричність інформації, яка означає, що дві сторони мають різний рівень інформації про предмет їхніх відносин.

Неповна інформація є неодмінною ознакою економічного життя. Вона може впливати на умови та особливості функціонування ринків, створюючи додаткові транзакційні витрати для економічних агентів. Асиметричність інформації створює можливості для зловживань одним з учасників операцій непоінформованістю контрагента.

У банківській справі більшість учених моральним ризиком вважають ту частину ризиків, яка пов'язана з порядністю або чесністю майбутнього позичальника.

Якщо не у всіх випадках, то принаймні за відсутності забезпечення моральний ризик стає одним з найважливіших елементів кредиту. Особистий фактор переважає всі інші, тому що людина, яка не володіє достатньо твердим характером і порядністю, не заслуговує на довіру, які б можливості і матеріальні ресурси не були в її розпорядженні.

2. Усі моральні ризики у банківській діяльності можна поділити на дві групи:

- моральні ризики, що виникають усередині банку;
- моральні ризики, що генеруються зовнішнім середовищем банку.

Класифікація моральних ризиків відображена на рис. 7.1.

Одним з основних внутрішніх моральних ризиків для банку є наявність гарантованого вільного доступу до ресурсів. У даному випадку є ризик того, що бажання банку збільшити кредитний портфель може переважити необхідність безпеки. Особливо актуальним даний ризик став останнім часом, що пов'язано з купівлею іноземними



банками вітчизняних установ. У результаті українські банки отримали доступ до дешевих ресурсів. Це призвело до значного зростання сумарного кредитного портфеля вітчизняних банків. Однак паралельно відбувається і зниження його якості.

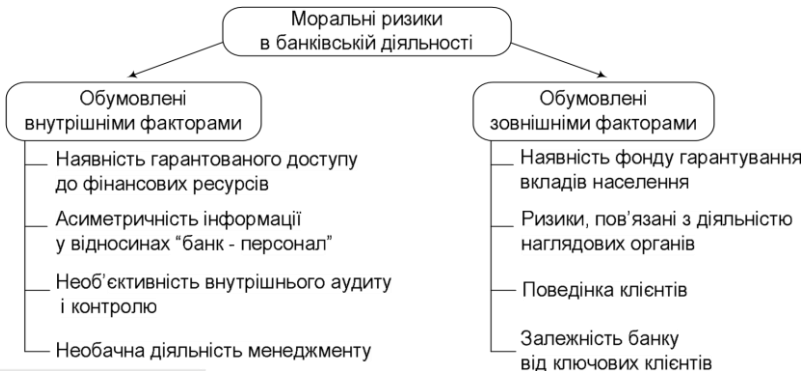


Рис. 7.1. Класифікація моральних ризиків у банківській діяльності

Кожна з цих груп включає набір конкретних ситуацій, що містять у собі ризикову складову, яка є проявом моральних ризиків.

3. До можливих наслідків дії моральних ризиків на діяльність банку можна віднести:

- погіршення якості кредитного портфеля;
- збільшення обсягів проблемних і безнадійних кредитів;
- втрата конкурентоспроможності;
- зниження рівня захищеності банку внаслідок здійснення операцій підвищеної ризикованості; втрата ключових працівників;
- загроза банківській системі в цілому.

Це обумовлює необхідність розробки і впровадження в банківську діяльність методів боротьби з моральними ризиками. Оскільки моральні ризики, з одного боку, містять у собі стандартний набір загроз, для їх нейтралізації можна використовувати звичайні механізми забезпечення фінансової безпеки банків. Водночас моральні ризики мають ряд специфічних особливостей, які припускають використання нестандартних методів фінансового управління.

Перелік типових методів боротьби з моральними ризиками, що виникають у діяльності банку, наведений на рис. 7.2.



Рис. 7.2. Методи боротьби з моральними ризиками, що виникають у діяльності банківських та фінансових установ

Методи боротьби з моральним ризиком можна поділити на умовні категорії:

- внутрішні – механізми боротьби, які доступні банку;
- зовнішні – механізми боротьби, які забезпечуються ринком або тим середовищем, в якому діє банк.

Специфічною групою методів боротьби з моральними ризиками є заходи щодо нейтралізації моральних ризиків, пов'язаних з діяльністю персоналу.

До основних методів можна віднести такі:

1. Оплата за результатом.
2. Моніторинг.
3. Ефективна заробітна плата.
4. Застава.
5. Контроль.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Сутність і причини виникнення моральних ризиків та асиметрії інформації в банківській діяльності.
2. Назвіть основні види моральних ризиків у банківській діяльності.



3. Охарактеризуйте основні методи нейтралізації моральних ризиків у банку.

Література: [3, 6].

Тема 8. Моделі і методи оцінки рівня фінансової безпеки банківських і фінансових установ

План

1. Експертні методи оцінки рівня фінансової безпеки банківських і фінансових установ.
2. Кількісна модель оцінки рівня фінансової безпеки банківських і фінансових установ.
3. Базові підходи до побудови моделі оцінки моральних ризиків.

1. Одним з методів експертних оцінок є анкетування. **Анкетування** – це метод одержання інформації шляхом письмової відповіді респондентів на систему стандартизованих питань анкети. Основні типи анкет:

1. Фактографічні анкети – анкети, які містять питання щодо об'єктивної інформації про об'єкт експертизи. Такі анкети використовуються, наприклад, якщо передбачається систематизація даних, розробка баз даних. Вони також можуть бути використані для одержання статистичних даних про об'єкти експертизи.

2. Тематичні анкети – анкети, за якими визначається думка експертів у конкретній галузі з певного кола проблем.

3. Цільові анкети – анкети, призначені для аналізу управлінських технологій або їх елементів.

4. Анкети рішень – анкети, у яких подаються варіанти рішень тих або інших управлінських проблем.

Крім того, анкети бувають відкритого й закритого типу. В анкеті закритого типу на кожне питання дані варіанти відповіді, а в анкеті відкритого типу відповіді можуть бути відображені в довільній формі.

На практиці якісну оцінку рівня фінансової безпеки банку необхідно здійснювати шляхом заповнення анкети. Анкету про діяльність конкретного банку повинен заповнювати експерт. Це може бути представник вищого керівництва або начальник аналітичного відділу банку. При заповненні анкети по черзі розглядається кожен з наданих критеріїв і виставляється оцінка 0



або 1 відповідно до варіанта відповіді на поставлене питання згідно з розподілом балів.

Залежно від кількості набраних балів можна застосовувати такий перелік стану фінансової безпеки банку:

- 1) 25-30 % – високий рівень фінансової безпеки банку;
- 2) 20-25 % – достатній рівень фінансової безпеки банку;
- 3) 15-20 % – низький рівень фінансової безпеки банку;
- 4) менше 15 % – критичний рівень фінансової безпеки.

Якщо загальна оцінка нижча від критичного рівня, необхідно проводити комплексний аналіз, який дозволить виявити конкретні проблемні місця в діяльності банку.

2. Для оцінки рівня фінансової безпеки з використанням кількісних методів можна застосовувати методику розрахунку кількості балів, яка здійснюється за оцінками фінансових коефіцієнтів і показників.

Оскільки фінансова безпека банку визначається рівнем його захищеності і ступенем ефективності діяльності, основою побудови методики оцінки фінансової безпеки банку є дві групи показників:

- показники, які характеризують ефективність діяльності банку;
- показники, які характеризують рівень його захищеності та здатність протистояти кризовим явищам.

У табл. 8.1 поданий перелік показників ефективності, який необхідно використовувати в методиці, а також їх розрахунок і коротка характеристика.

Таблиця 8.1

Показники ефективності діяльності банку

Показник	Розрахунок	Економічний зміст	Норматив
1	2	3	4
Рентабельність активів	Чистий прибуток/ Активи	Ефективність роботи керівництва банку. Віддача від вкладених коштів. Чим значення вище, тим краще	Не нижче середньогалузевого або середнього значення по групі (I, II, III, IV), в яку входить банк. На сьогоднішній день порогове значення – 1,5 %*



1	2	3	4
Рівень процентної маржі (кредити, депозити)	Середня процентна ставка за кредитами – середня процентна ставка за депозитами	Характеризує ефективність процентної політики. Чим значення вище, тим краще	Не нижче середньогалузевого або середнього значення по групі (I, II, III, IV), в яку входить банк. На думку окремих авторів, порогове значення – 5 %
Ефективність роботи банку	Дохід/Витрати	Загальна ефективність роботи банківської установи. Її здатність генерувати дохід	Більше 1
Ефективність операцій з процентними коштами	Процентний дохід/ Процентні витрати	Збалансованість процентних операцій банку	Більше 1
Ефективність комісійної діяльності	Комісійні доходи/ Комісійні витрати	Здатність банку заробляти на наданні комісійних послуг	Більше 1
Прибуток на одного співробітника	Чистий прибуток/ Кількість співробітників	Продуктивність (ефективність) праці працівників банку. Чим значення вище, тим краще	Не нижче середньогалузевого або середнього значення по групі (I, II, III, IV), в яку входить банк. На сьогоднішній день воно становить 11 000 грн.**

Наступною групою показників, без яких неможливо зробити обґрунтований і зважений висновок про рівень фінансової безпеки банку, є показники захищеності. Перелік, розрахунок і їх стисла характеристика наведені в табл. 8.2.

Таблиця 8.2

Показники, що характеризують рівень захищеності банку

Показник	Розрахунок	Економічний зміст	Норматив
1	2	3	4
Ліквідність (миттєва)	Високоліквідні активи/Поточні пасиви	Здатність банку своєчасно виконувати свої зобов'язання за рахунок високоліквідних активів	>20 %



1	2	3	4
Рівень проблемних кредитів	(Проблемні (прострочені) кредити/Кредитний портфель) × 100 %	Характеризує якість кредитного портфеля. Рівень простроченої заборгованості в ньому	<5 %
Коефіцієнт кредитних ризиків	Сума проблемних кредитів/Сума резервів під кредитні операції	Рівень покриття резервами потенційних збитків від кредитних операцій	<1
Коефіцієнт співвідношення кредитів і зобов'язань	Кредити/Зобов'язання	Агресивність кредитної політики банку	Оптимально –0,53-0,9; >0,9 – низька кредитна стійкість; <0,53 – загроза збитків
Коефіцієнт достатності капіталу	(Капітал/ (Зобов'язання + капітал)) × 100 %	Співвідношення власних і залучених коштів. Чим вище значення, тим більший ризик беруть на себе власники банку	>10 %
Співвідношення отриманих і виданих міжбанківських кредитів	Сума кредитів, виданих іншим банкам/ Сума отриманих міжбанківських кредитів	Характеризує тип кредитної політики, що проводиться банком на ринку міжбанківських запозичень	Якщо 1,4, то це загроза для кредитної і фінансової стійкості банку
Загальна валютна позиція	Відкрита валютна позиція по всіх іноземних валютах у гривневому еквіваленті / Капітал банку	Характеризує валютну стійкість банку, наскільки капітал банку покриває можливі збитки у разі несприятливої зміни валютних курсів	<30 %

3. Однією з найбільших проблем, пов'язаних з моральними ризиками банку, є їх оцінка. Єдиним варіантом розрахунку інтегральної величини морального ризику для банку є побудова декількох моделей оцінки з подальшим підсумовуванням балів по кожній моделі й отриманням сукупного результату, який і дає загальне уявлення про величину морального ризику. Розглянемо загальні рекомендації щодо побудови моделі оцінки моральних ризиків. Як приклад морального ризику візьмемо ризик, пов'язаний з кредитною діяльністю банку. На сьогодні саме кредитна діяльність приносить близько 80 % доходів українським банкам.

Основою будь-якої моделі оцінки моральних ризиків є те, що моральний ризик економічно вигідний для сторони, що його



спричиняє. Відповідно величина розбіжності зі знаком плюс фактично буде величиною морального ризику, яку слід привести до зручного для сприйняття вигляду – частки від одиниці або відсотків.

Якщо моральний ризик пов'язаний з кредитуванням клієнтів, умови отримання кредиту повинні бути такими, щоб клієнту було вигідніше повернути кредит з відсотками, ніж своїми діями або бездіяльністю зумовити його непогашення. У математичному вигляді дану тезу можна оформити таким чином: цільова функція клієнта у разі повернення кредиту ($F(x_1)$, де x_1 – набір змінних, що впливають на цільову функцію $F(x_1)$), повинна набувати більшого значення, ніж у випадку неповернення ($F(x_2)$, де x_2 – набір змінних, що впливають на цільову функцію $F(x_2)$).

$$F(x_1) > F(x_2), \quad (8.1)$$

Отже, використовуючи дану нерівність, можна вивести коефіцієнт морального ризику (K_{mr}), який дорівнює відношенню цільової функції клієнта у разі неповернення кредиту ($F(x_2)$) до цільової функції клієнта у разі повернення кредиту ($F(x_1)$):

$$K_{mr} = \frac{F(x_2)}{F(x_1)} \quad (8.2)$$

Отримане значення слід трактувати так:

$K_{mr} < 1$ – моральний ризик у даній операції мінімальний і його можна не враховувати при визначенні ризику операції;

$K_{mr} = 1$ – моральний ризик присутній, але його реалізація залежить від поведінки клієнта. У даному випадку необхідно детально вивчити кредитну історію клієнта;

$1 < K_{mr} < 1,2$ – перша із зон підвищених ризиків реалізації моральних ризиків за операцією. Банку слід запровадити деякі додаткові обмеження або умови здійснення операції, щоб нівелювати різницю між функціями корисності клієнта;

$1,2 < K_{mr} < 1,5$ – наступна, більш критична зона з погляду реалізації моральних ризиків. Вигоди від реалізації функції неповернення досить очевидні для клієнта. Найбільш простим варіантом поведінки банку в даному випадку є відмова від



здійснення операції. У разі її необхідності слід вжити ряд заходів з вирівнювання функцій і здійснення додаткового контролю за клієнтом;

$K_{mr} > 1,5$ – у даному випадку вигоди від реалізації моральних ризиків дуже очевидні для клієнта, що обумовлює критичну величину даного ризику для банку. Здійснення операції є ризикованим явищем, тому від неї слід відмовитися.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Експертні методи оцінки рівня фінансової безпеки банківських і фінансових установ.
2. Охарактеризуйте основні типи анкет.
3. Охарактеризуйте показники, які характеризують ефективність діяльності банку.
4. Назвіть основні показники, що характеризують рівень захищеності банку.
5. Базові підходи до побудови моделі оцінки моральних ризиків.

Література: [4, 8].

